

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТОВНОГО НАПОВНЕННЯ КУРСУ "УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)" ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВНЗ

© Тертека Л.В., 2012

Визначено доцільність запропонованої автором змістовної наповненості курсу української мови за професійним спрямуванням в економічному виші; акцентовано на фаховій комунікативній важливості коректування культури писемного та усного мовлення майбутнього економіста; рекомендовано окремі зразки дієвих практичних мовленнєвих вправлянь з рідної мови у ВНЗ.

Ключові слова: зміст навчання, професійна українська мова в економічному виші, мова та економіка, антисуржик.

L.V. Terteka

Lviv Polytechnic National University

FEATURES CONTENT OF THE COURSE "UKRAINIAN LANGUAGE (FOR PROFESSIONAL PURPOSES)" FOR STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALTIES IN HIGH SCHOOL

Determined the feasibility of the proposed author content filling rate of the Ukrainian language for professional purposes in economic universities, accented the importance of professional communicative culture of corrections written and oral communication of the future economist, recommended some practical examples of effective speech vpravlyan of native language in high school.

Key words: content of training, professional Ukrainian language in economic universities, language and economics, antysurzhyk.

Постановка проблеми. Високі вимоги до професійної підготовки фахівців сьогодні висувають перед вищою школою гідні завдання, одним з яких є пошук ефективних методик розвитку мовленнєвої компетенції студентів економічних спеціальностей. Вміння спілкуватися мовою професії підвищує результативність праці, допомагає комфортно почуватися на виробництві, у колективі, у ділових контактах, що вкотре актуалізує лінгвістичну підготовку зазначеної категорії студентів. Узагальнення наявного в українських вищих школах досвіду формування правильності професійного мовлення майбутніх економістів на заняттях з української мови за професійним спрямуванням сприятиме вирішенню окресленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноматичних цікавих сучасних наукових досліджень з питань методики викладання української мови (ділової, професійної) в економічній вищій школі є чимало. Ось імена авторів деяких з них: М. Брус, М. Вакуленко, О. Ковнір, І. Лопушинський, Л. Масенко, Л. Мацько, М. Пентиліук, В. Радчук, Г. Сагач, Л. Сергєєва, Л. Савицька, І. Хом'як та ін. Вони вважають, що українське професійне мовлення перебуває на етапі становлення, унормування і що йому властиві ознаки, які визначають рівень культури усного й писемного ділового

мовлення: правильність, комунікативна досконалість, аргументованість, доцільність, стислість, точність [3]. Єдину думку науковці мають і щодо специфіки професійного мовлення: обслуговування сфери виробничих відносин, потреб спілкування між представниками однієї професії. Знання мови фаху „підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватися в складній професійній ситуації” [7]. Кожна галузь науки має свої мовленнєві особливості, що виражаються в специфічній фаховій термінології, мовних кліше, професіоналізмах і утворюють мову фахової галузі.

Цілі статті. Дослідження зазначеної проблеми передбачає досягнення таких цілей: узагальнити існуючий досвід викладання української мови у вищій економічній школі, запозичити з нього усе найефективніше й результативніше для студентів, запропонувати власні методичні знахідки з досвіду роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вищій економічній школі відповідно до нормативних вимог Міністерства освіти і науки, молоді та спорту обов'язково залишається навчальна дисципліна, яка пройшла в історії свого існування щонайменше такі шляхи власного іменування: українська мова, ділова українська мова, мова ділових паперів, ділове українське мовлення, українська мова (за професійним спрямуванням). Останнє, ймовірніше, є доцільним, оскільки спрямовує на фахове змістовне наповнення курсу.

Вища освіта вирішує проблему впровадження нових напрямків, змісту, методів та форм підготовки студентів саме до професійної діяльності. Тому помітне місце на сучасному етапі реформування вищої школи займають процеси посилення ролі інтеграції як синтетичного бачення досліджуваних феноменів в організації процесу навчання. Важливо показати інтегративні відносини мови та економіки в системі вищої освіти як двох компонентів цілісної системи наукового знання. І саме мова як фундамент, на якому побудовано суспільні відносини, „як один із факторів самоорганізації нації, є важливим критерієм духовності, культури, освіченості народу і студентської молоді зокрема” [5]. 8 вересня 1997 року Постановою Кабінету Міністрів України затверджено „Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови”, які передбачають активне впровадження української мови у сферу ділових стосунків, виробництва, науки, освіти [4]. Тому вивчення літературної мови, її норм, майстерного володіння мовою в усіх сферах спілкування – важлива складова професійної підготовки молоді до майбутньої діяльності.

Ми схилиємося до думки В. Юкало, Я. Януш та ін. про те, що мовна освіта не може завершитися вивченням курсу української мови в середній школі (мовленнєві процеси охоплюють всі сфери діяльності людини і їх вивчення – це явище безперервне) і що економічні відносини є істотною складовою нашого повсякдення (від укладання бюджету сім'ї звичайною господаркою і до взаємодії політиків, економістів, бізнесменів на рівні міжнародних контактів) [8]. Тому потребують обґрунтування процеси вироблення у студентів економічних спеціальностей умінь і навичок користування мовним матеріалом в умовах їх професійного спілкування. І телефонні розмови, і збори, і службові записки, і різноманітні звіти, що циркулюють в організації, є реакцією на можливості й проблеми, які створює зовнішнє оточення. При обміні інформацією виникають різні форми взаємних стосунків, симпатії, антипатії, які обов'язково мають словесне оформлення. Слово стає невід'ємним інструментом економіста (фінансиста, бухгалтера, маркетолога, міжнародника тощо), а мовлення – компонентом його професійної майстерності. Саме від правильності, переконливості, точності, зв'язаності, логічності, емоційності, доступності висловлювань залежить ефективність роботи та спілкування. За даними багатьох дослідників, мовна підготовка випускників середніх шкіл часто-густо не відповідає вимогам, що ставляться до них відповідно до декларацій та забаганок Болонського процесу. Найскладніше їм у монологічних висловлюваннях, оскільки останні є, зазвичай, безсистемними, непослідовними, не орієнтованими на адресат, не аргументованими, без чого висловлений текст втрачає зв'язність та знижуються його комунікативні властивості [6].

Безліч актуальних проблем є перед викладачем економічного ВНЗ, однією з найважливіших є розвиток комунікативної культури студентів. На наш погляд, особливої уваги потребують діючі програми з української мови у виші. Беззаперечним є той факт, що повсюдно, замість того, щоб вдосконалювати мову, вивчають її граматичну структуру. Безумовно, добре, коли економіст, бухгалтер, менеджер чи підприємець знають правила орфографії, пунктуації та основні норми граматики, але лише ці знання не

спроможні забезпечити належний рівень володіння мовою. Стандартні навчальні та робочі програми теж не передбачають завдань, що розвивали б „мислення, уяву, емоційну сферу, зрештою, саме мовлення” [3]. 1994 р. у навчальні плани закладів вищої освіти (у тому числі й економічної) було введено курс „Ділова українська мова”, який мав на меті підвищення загального мовного рівня студентів, ознайомлення їх з особливостями функціонування офіційно-ділового стилю. Проте й тут відбулася підміна процесу опанування вмінням розповідати, переказувати, виступати, брати участь у різноманітних мовленнєвих ситуаціях на процес укладання заяв, доручень, розписок тощо.

Ми вважаємо, що, як би не називався мовний курс у вищій школі, провідні моменти його формування та реалізації мають бути такі: змістове наповнення дисципліни має сприяти розширенню знань про рідну мову та актуалізації існуючих знань, важливих у виші для шліфування мовленнєвих вмінь і навичок студентів для майбутньої професії. Під час формування професійної культури економічного мовлення студентів для визначення доцільності введення певних мовних тем у курс української мови за професійним спрямуванням важливо враховувати наступне. Перше. Цілями викладання дисципліни „Українська мова (за професійним спрямуванням)” є формування високого рівня мовної компетентності у професійній і науковій сферах комунікації; підвищення загальнокультурного та інтелектуального рівнів особистості; спрямування студентів на актуалізацію та вдосконалення шкільних мовно-стилістичних знань, вироблення навичок культури професійного мовлення й оволодіння нормами літературної мови, вдосконалення основ орфографії, пунктуації та підвищення рівня грамотності, опрацювання основних, часто вживаних ділових документів і засобів професійного спілкування. Друге. Основні завдання вивчення дисципліни: засвоєння норм літературної мови як основи культури усного й писемного спілкування; відтворення і створення текстів залежно від комунікативної мети; формування вміння правильно й логічно висловлювати свої думки в різностильовій комунікації, що інтегрує національний і культурний компоненти. Третє. Визначимо компетенції, якими треба володіти студентові: знати особливості української мови як державної, її комунікативно-соціальні функції; розумітися на специфіці функціональних стилів української мови, вміти диференційовано використовувати їх відповідно до мовленнєвої ситуації, виразно й доцільно висловлювати думки; максимально засвоїти економічну термінологію (лексеми та фраземи), так званий словник-мінімум для економістів; володіти навичками культури мовлення і нормами української літературної мови (лексичними, фразеологічними, орфоепічними, акцентуаційними, граматичними, стилістичними); розпізнавати та вміти редагувати суржикові слова та висловлювання, зробити нормою літературне мовлення; знати принципи і засоби ділового мовлення та основи ведення основної документації українською мовою; враховувати основні принципи професійного спілкування українською мовою та володіти основними його видами, використовуючи засоби службово-ділового мовлення в економіці.

Щоб отримати зазначені компетенції, на нашу думку, студентам слід ознайомитися з важливими теоретичними питаннями курсу та засвоїти основні правила і принципи користування українською мовою в економічній сфері шляхом спеціально організованих мовленнєвих вправлянь на практичних групових та індивідуальних заняттях. Пропонуємо такі 8 розгорнутих тем змістовного наповнення курсу „Українська мова за професійним спрямуванням” в ЕВНЗ: 1. Поняття “мова професійного спілкування”, “мова за професійним спрямуванням”, “ділова українська мова”, ділове українське мовлення”. Мета та завдання навчального курсу у вищій економічній школі. Значення мови для розвитку економіки. 2. Мови світу, генетична й типологічна спорідненість східнослов'янських мов. Походження української мови. Загальна характеристика мови пам'яток періоду Київської Русі. Руська літературно-писемна мова та старослов'янська мови. Постать Івана Котляревського у подальшому формуванні української народної мови. Значення творчості Тараса Шевченка у створенні нової української мови. 3. Живі, мертві та штучні мови. Поняття “статус мови” і “престиж мови”. Функції мови. Правовий статус мов та юридичний спектр їх взаємодії. Статус української мови та інших мов в Україні та за її межами. Ознаки державності української мови. Мовна політика в Україні та за її межами. Межі моєї мови – це межі мого світу. Мова та література – основа національної свідомості. Скільки мов я знаю – стільки разів я людина. 4. Поняття поліетнічного складу населення. Лінгвістичні прикмети країн з поліетнічним складом. Характеристика явищ монолінгвізму, білінгвізму, полілінгвізму. Інтерференція, трансферація та психолінгвістичні механізми змішування мов. Дивергенція, конвергенція мов. Субстрат, суперстрат, адстрат. Суржик як мовленнєве явище (тлумачення поняття, причини виникнення, приклади, ставлення до нього). Стилістичне

редагування суржикових текстів, корекція в них лексичних, морфологічних, словотвірних, фразеологічних, синтаксичних та логічних помилок. Шляхи формування мовної компетенції особистості. Типові помилки мовленнєвої поведінки і шляхи їх подолання. Боротьба із засміченням мовлення лайкою та брутальними виразами. Типи мовленнєвих помилок героїв сучасної української літератури. Мовний світ сучасної української літератури. 5. Мова і суспільство. Загальнонародна мова. Літературна мова. Аспекти та норми вивчення української мови. Правописні норми та проблеми української мови. Характеристика проекту до нового правопису української мови. Шляхи формування лексичного та фразеологічного багатства української мови. Глумачення слів та фразеологізмів відповідно до професійного економічного спрямування (згідно з термінологічним словником-мінімумом для економістів). Характеристика терміна, оніма, діалектизму, професіоналізму, жаргонізму, арготизму, табу, варваризму, інтернаціоналізму, неологізму, історизму, архаїзму, евфемізму, фразеологізму, синоніма, антоніма, полісемії, омоніма, пароніма. Особливості перекладу іншомовних (зокрема, російських) слів та фразем українською мовою. 6. Поняття мови і мовлення. Типи мовлення: усне, писемне (спільне та відмінне між ними). Основні вимоги до мовлення. Стилї мови і мовлення (загальна характеристика, відмінності). Нейтральний стиль мовлення. Стилї книжного мовлення: науковий, публіцистичний, офіційно-діловий, конфесійний, художньої літератури. Стилї розмовного мовлення: розмовно-побутовий, світський. 7. Культура суспільства, культура людини, культура мислення, культура професійного спілкування. Вплив мови та літератури на формування естетичної культури особистості. Діловий етикет та його елементи: етикет національних символів, візитна картка тощо. Мовний етикет. Паралінгвістичні засоби у діловому спілкуванні. Мовлення під час ділової телефонної розмови. Етикет ділового листування. Дипломатичний мовленнєвий етикет. 8. Справочинство та його складові. Документ – одиниця ділового спілкування. Поняття документа: походження, дефініції, використання. Поняття реквізиту документа. Основні вимоги до оформлення ділового документа: адресування кореспонденції, датування, засвідчення (підписи, печатки), затвердження, погодження; оформлення сторінки документа (формат і поля паперу, нумерація, рубрикація, абзаци, титульні сторінки; правила набору текстів, заголовків, підзаголовків, виділення окремих частин тексту; використання скорочень, цифр та символів). Оформлення зразків окремих документів: заява, адреса, резюме, автобіографія, характеристика, пояснювальна записка, доповідна записка, протокол, витяг з протоколу, доручення, подання (клопотання), розписка, пропозиція, скарга, оголошення, факс, телеграма, прес-реліз, діловий лист (лист-вітання, лист-запрошення, рекомендаційні, супровідні, листи-подяки, листи-вибачення, листи-претензії, листи-нагадування, листи-прохання, листи-запит тощо). Основні вимоги до мови ділових паперів. Правила оформлення бібліографії, титульної сторінки індивідуальних, контрольних, курсових та дипломних робіт.

Основний принципи групування матеріалу в курсі – систематичний, згідно з якими кожне мовне явище розглядається під час вивчення кожної теми, коли з'являється можливість показати практичну значущість вивчуваного матеріалу та вкотре відшліфувати закладені вже у студентів вміння та навички. Наведемо приклади окремих завдань, які виконуються студентами заздалегідь і самостійно та повторюються на кожному занятті із змінним лише мовним матеріалом в них. Завдання: I. Написати твір-мініатюру за темами „Постать Івана Котляревського у подальшому формуванні української народної мови”, „Значення мови для розвитку економіки”. II. Підготувати (записати) тези з питань: 1. Основна мета та завдання курсу “ Українська мова у вищій школі”. 2. Характеристика понять “ мова “ і “мовлення “ (спільне і відмінне). 3. Основні форми реалізації літературної мови. Особливості функціонування усного та писемного типів мовлення. 4. Функції мови. 5. Основні вимоги до мовлення. 6. Нейтральний стиль мови і мовлення (комунікативна мета, сфери застосування, мовні ознаки). 7. Книжні і некнижні стилї мови. 8. Справочинство, документознавство, діловодство (мета, завдання, предмет). 9. Поняття документа та реквізиту документа. III. Укласти документи (записати): адрес, адреса, резюме, автобіографія. IV. Дефініція слів: стагнація, аукціон, роялті, лімітувати, нетто, мораторій, анахронічний, афект, ін'єкція, абітурієнт, легітимний, колегіальний, ліцензія, комівояжер, рекет, діалектика, суб'єктивний, конвертований, синекура, локаут, імідж, радикальний, флегматик, рантьє, кампанія, уїк-енд, ліквідність, мотель, аксесуар, раритетний. V. Акцентування слів: факторинг, твірний, дистриб'ютор, тайнопис, творячи, маркетинг, абикуди, текстовий, хлібний, хлібина, хлібодавець, цинік, цінник, ціновий, хутро, цигарковий, царина, черкати, цеховий, чеснота, часопис, щербенистий, цупити, чернетковий, одинадцять, назавжди, файловий, дебіт (об'єм), громаддя, громадський, грінки, язиковий, дбання, вибачний. VI. Поставити

іменники у родовому відмінку однини: капітал, банк, процес, документ, нотаріус, долар, нотаріат, паритет, патент, студент, Львів, Київ, Крим, Лондон, Вашингтон, дебет, розвиток, кабінет, інститут, квартал, потенціал, бізнес, номінал, реферат, акт (документ), супермаркет. VII. Ввести у контекст слова: наглий, заказати, адрес, талан, об'єм. VIII. Скласти речення з кожним словом: вигода – вигода, гривна – гривня, пам'ятник – пам'ятка, тактовний – тактичний. IX. Добрати українські відповідники-синоніми до слів: бартер, пролонгувати, спонсор, аргумент, аукціон, лімітувати, пріоритет, локаут, лаконічний, ратифікація, дефініція. X. Скласти по два речення з кожним із поданих слів, вживши їх у родовому відмінку: термін, апарат, акт. XI. Добрати правильні українські відповідники до калькованих фразеологізмів: грошей кури не клюють, бархатний сезон, за дурні гроші, під відкритим небом, взяти себе в руки, крутитися як білка у колесі, потирати руки, вішати лапшу на вуха, жарти в сторону, брати хабарі, лінь найшла. XII. Розтлумачити фраземи: золоте дно, не вартий ламаного гроша, жити не хлібом єдиним, акції падають, вмочити пальці, сізифова правця, дістати облизня, іти в одній упряжці, акції падають, сидіти по хуторах, нести на вівар, галицька точність. XIII. Назвати (вибрати, записати) із запропонованих висловів такі, що не є суржиковими [1, 2]: здавати екзамени, прийдешні свята, поступати у вуз, численні гості, беззаперечні докази, бігло ознайомитись, понад рік, бере свій початок, з фінансового боку, інвестиційні вклади, існуючі ціни, купівля – продаж, крига скресла, любою ціною, обсяг знань, обіцяного три роки ждуть, об'явити недійсним, два відсотки, сто гривнів, чинне законодавство, мова йде про, по імені і по батькові, за фахом фінансист, поступати в продаж, прийнятні ціни, ріст цін, робочий час, робочі години.

Отже, предметом вивчення практичного курсу української мови є мова фахової галузі (а мовні стереотипи – етикетні вислови, мовні кліше, терміни і професіоналізми – як головний компонент цієї мови). Тому велика увага під час вивчення всіх тем має приділятися засвоєнню студентами мовних стереотипів комунікацій фахівця економічного профілю. Це сприятиме оптимізації спілкування в економічній галузі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Коректування й утримання високої культури мовлення є складовою загальної людської культури. Сьогодні збільшився інтерес до української мови як державної і є недостатнім мати знання, що їх набуто в школі. Випускник ВНЗ повинен добре знати українську мову і використовувати її при виконанні службових обов'язків, адже глибокі знання професійної мови сприяють оволодінню фахом, підвищують ефективність праці, зміцнюють ділові стосунки. Для спеціаліста економічного профілю, зокрема, культура усного й писемного мовлення є не лише відображенням його толерантності, вихованості, інтелігентності, чистоти думок, висловлювань та вчинків, а й визначає загалом культуру його праці й, що важливіше, культуру взаємин у щоденному спілкуванні в усіх сферах мовленнєвої діяльності: від приватного спілкування – до спілкування на державній площині. Проблеми пошуку інноваційних ефективних методик викладання рідної мови в економічних вищих навчальних закладах не вичерпуються матеріалами статті й претендують на продовження. Перспективними можуть стати дослідження особливостей формування професійного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей засобами сучасної мультимедійної технології, лінгвістичного програмування тощо.

1. Антисуржик: *Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За заг. ред. О. Сербенської.* – Львів, 1994. – 150 с. 2. Білоус М., Сербенська О. *Екологія українського слова: Практичний словник-довідник.* – Львів, 2003. – 68 с. 3. Грищенко Т.Б. *Українська мова за професійним спрямуванням: Навч. посібник.* – К., 2010. – 624 с. 4. *Державна національна програма „Освіта”: Україна XXI століття.* – К., 1994. – 62 с. 5. Кравчук О., Кліцова О. *Культура мовлення – одна з ознак справжнього українця // Педагогіка і психологія професійної освіти.* – Львів, 1998. – № 4. – С. 77–86. 6. Пономарів О.Д. *Стилістика сучасної української мови.* – К., 1993. – 248 с. 7. Сагач Г. *Становлення духовно-інтелектуальної особистості студентів гуманітарного профілю засобами красномовства // Педагогіка і психологія професійної освіти.* – Львів, 1998. – № 4. – С. 77–86. 8. Сергеева Л.М. *Розвиток комунікативної культури на уроках основ менеджменту у вищому професійному училищі // Професійна освіта: теорія і практика.* – Харків, 1998. – № 1–2 (7–8). – С. 92–100.